

ספרי' – אוצר החסידים – ליובאוויטש

מאמר

את הוי' האמרת – ה'תשל"א

מאת

כבוד קדושת

אדמו"ר מנחם מענדל

זצוקל"ה נבנ"מ זי"ע

שניאורסאהן

מליובאוויטש

בלתי מוגה

יוצא לראש השנה ה'תשע"ב

יוצא לאור על ידי מערכת

„אוצר החסידים“

ברוקלין, נ.י.

770 איסטערן פארקוויי

שנת חמשת אלפים שבע מאות שבעים ואחת לבריאה

לזכות

החתן התי' יעקב והכלה מרת מושקא שיחיו

ליפסקער

לרגל נישואיהם בשעה טובה ומוצלחת

כ"ב אלול, ה'תשע"א

נדפס על ידי ולזכות הוריהם

הרה"ת ר' שמואל וזוגתו מרת חנה שיחיו ליפסקער

הרה"ת ר' שמשון אהרן וזוגתו מרת איידליא שיחיו יוניק

ולזכות זקניהם

הרה"ת ר' יוסף צבי וזוגתו מרת שרה שיחיו וואלאוויק

מרת חי' ליובא שתחי' גייסינסקי

הוספה

ב"ה, ד' מ"ח, תשל"ו
ברוקלין.

הרה"ג הו"ח אי"א נוי"נ כו'
מו"ה מאיר שי

שלום וברכה!

במענה למכתבו מער"ה ע"ד נוסח ברכת הנרות בר"ה —

(בסידור) חב"ד נוסח ברכת הדה"י בר"ה: להדליק נר של יום "הזכרון".
ובשבת "של שבת קודש" (אבל בשו"ט — "של שבת ויו"ט", ע"ד שיש נוהגין
שמשמיטין "ועל הכלכלה" רק כשמברך גם על היין וכו').

בברכה

מ. שניאורסאהן

נ.ב. יש להסביר שיטת אלה שאין מחלקין בין ר"ה לשאר יו"ט בברכת
הדה"י — כיון שאין חילוק בתוכנם (משא"כ ביוהכ"פ שאין אכוי"ש וכו'). ושאני
בתפלה וקידוש שצ"ל חתימה מעין החתימה (דהברכה).

ויש לקשר השיטות בנוסח הדה"י בר"ה — בתוקף הטעם להדה"י
שהוא משום **כבוד** שו"ט, שאז צ"ל חילוק בנוסח בין ר"ה לשאר יו"ט, משא"כ
מפני הטעם דשלום בית (עיין שו"ע אדה"י חאו"ח ר"ס רב). ואכ"מ.

מצילום האגרת.

מו"ה מאיר: כץ, חיפה.

במענה למכתבו: למה בראש השנה מברכין על הנרות "להדליק נר של יום טוב", ולא
"להדליק נר של יום הזכרון", כמו ביום הכיפורים, "להדליק נר של יום הכיפורים". ומאי שנא
מנוסח התפלה, שבר"ה אומרים "מקדש ישראל ויום הזכרון", ולא כמו בכל יו"ט "מקדש
ישראל והזמנים".

ע"ד נוסח ברכת הנרות כו': ראה גם אג"ק ח"ל אגרת יא'תקיג (ס"ע קצח), ובהנסמן בהערות
שם.

בס"ד.

פתח דבר

לקראת ראש השנה הבעל"ט, הננו מוציאים לאור (בהוצאה חדשה ומתוקנת)
את המאמר ד"ה את הוי' האמרת שנאמר בהתוועדות יום ד' פ' תבוא, ח"י אלול
ה'תשל"א (לפני ארבעים שנה) — הנחה בלתי מוגה.

*

בתור הוספה — מכתב (תדפיס מ"אגרות-קודש" דשנת תשל"ו, שמכניס עתה
לדפוס).

*

ויה"ר שנוכה תיכף ומיד ממש לקיום היעוד "הקיצו ורננו גו'", ומלכנו
נשיאנו בראשם, וישמיענו נפלאות מתורתו, "תורה חדשה מאתי תצא".

ועד הנחות בלה"ק

כ"ג אלול, ה'תשע"א (רפרצת),
ברוקלין, נ"י.

©

Published and Copyright 2011 by
LAHAK HANOCHOS INC.

788 Eastern Parkway Suite #408 Brooklyn, New York 11213

Tel. (718) 604-2610 • Fax. (206) 666-1770

E-mail: info@lahak.org • Internet: http://www.lahak.org

The Kehot Logo is a registered trademark of Merkos L'inyonei Chinuch, Inc.

5771 • 2011

Printed in the United States of America

נדפס באדיבות דפוס
The PrintHouse

538 Johnson Ave. Brooklyn N.Y. 11237
(718) 628-6700

נסדר והוכן לדפוס
על ידי חיים שאול בן חנה

בדפוס "ועד הנחות בלה"ק"
Tel. (718) 604-2610 Fax. (206) 666-1770

נדפס בסיוע ולזכות בנימין בן חדוה ומשפחת פדרמן ולזכות אמם חדוה בת לאה רייזל

אמת לאמיתו¹²⁵. ובכל זה נפעל מלמעלה יותר מכפי יגיעתו, שזהו דיוק הלשון יגעת ומצאת¹²⁶, באופן של מציאה, והיינו לפי שמקדים לזה ענין הצדקה, והרי גם נתינת הצדקה היא שלא בערך היגיעה וההשתדלות של העני דלית לה מגרמי כלום. ועי"ז נמשכת גם ברכתו של הקב"ה באופן של צדקה על כל השנה כולה, שתהי' שנה טובה ומתוקה, ומבורכת בכל הברכות שבכל אותיות הא"ב שכוללים את כל הענינים כולם [כמובן מהמבואר בשער היחוד והאמונה¹²⁷ בענין ואתה מחי' את כולם¹²⁸, אל תקרי מחי' אלא מהוה, שאתה הן בחי' האותיות מאל"ף ועד תי"ו, והה"א היא ה' מוצאות הפה מקור האותיות. ולהעיר שגם הענין דתק"ש קשור עם אות ה', כמבואר בארוכה בכ"מ¹²⁹ שתק"ש קשור עם ספירת הבינה (אות ה'), כפי שמושרשת למעלה מעלה כו', החל משנת אורה (שמתחיל באות א' דהא"ב) ועד לשנת תורה (שמתחיל באות ת' דהא"ב), ובאופן דתורה אור, ע"י איחוד הא' והת'. וכל ענינים אלו הם באופן שכל הנותן בעין יפה הוא נותן, כפי שמצינו אפילו בענין של מכירה¹³⁰, שאף שהנתינה צריכה להיות לפי תשלום המעות, מ"מ ה"ה נותן בעין יפה, ועאכ"כ שכן הוא בענין הצדקה, ובפרט הצדקה דלך הוי' הצדקה (לאחרי שעושים הכלי לזה עי"ז שלנו בושט הפנים). וכל זה נעשה אצל כל אחד ואחת מישראל, ומתוך שמחה וטוב לבב, החל מזה שמקבלים את המלך בשדה, והולכים יחד עמו לעיר הבירה ולהיכל המלכות ולקיתון, עד באופן דישאל ומלכא בלחודוהי. וכיון שבאור פני מלך חיים¹³¹, הרי עי"ז זוכים לחיים אמיתיים ברוחניות ובגשמיות גם יחד, על כל השנה כולה (החל מההקדמה לשנה החדשה שבחודש אלול בכלל ובח"י אלול בפרט), שנעשית שנה של חיות (א' לעבעדיקער יאָר) ברוחניות ובגשמיות, והמשכת החיים היא באופן שמחי' החיים יתן לך חיים (כדברי הגמרא במסכת יומא¹³²), שאז הם חיים אמיתיים, שמבטלים את כל הענינים שהם היפך מזה, או שיכולים להפריע לזה, ונעשה באור פני מלך חיים, ברוחניות ובגשמיות גם יחד, שנה טובה ומתוקה ומבורכת בבני חיי ומזוני רויחי.

(125) לשון חז"ל — שבת י, א.
 (126) מגילה ו, ריש ע"ב.
 (127) פרק ב.
 (128) נחמי' ט, ו.
 (129) ראה אוה"ת (יהל אור) לתהלים ע'
 תמט. ובכ"מ.
 (130) ראה ב"ב נג, א. רמב"ם הל' מכירה
 פכ"ה ה"ד (מב"ב סה, א). הל' זכי ומתנה
 פי"א הכ"ב (מב"ב עב, סע"א).
 (131) משלי טז, טו.
 (132) עא, א.

בס"ד. יום ד' פ' כי תבוא, ח"י אלול, ה'תשל"א

(הנחה בלתי מוגה)

את הוי' האמרת היום גו' והוי' האמירך היום גו', ואיתא במהרש"א² שענין זה הוא ע"ד אני לדודי (ואח"כ) ודודי לי, שהרי הסדר הוא שתחילה ישנו הענין דאת הוי' האמרת (ע"ד אני לדודי), ואח"כ והוי' האמירך (ע"ד ודודי לי). והענין בזה, דהנה ידוע שיש ב' אופני עבודה. הא', סדר העבודה דחודש ניסן, שאז נגלה עליהם מלך מלכי המלכים הקב"ה בכבודו ובעצמו וגאלם⁴, שזהו"ע דודי לי⁵, ולאח"ז בא הענין דאני לו⁶. והב', סדר העבודה דחודש אלול, ר"ת אני לדודי (ואח"כ) ודודי לי⁶, שבזה מודגש העילוי של בני", ועד לנשמות כפי שמלוכות בגופים [שזהו מה שנפעל בר"ה, יום ברוא אדה"ר, כמ"ש נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, וכתיב⁸ ויצר גו' את האדם גו' ויפח באפיו נשמת חיים. ולהעיר, שענין זה גופא הוא באופן דאת הוי' האמרת, כמבואר בלקו"ת בפרשה זו⁹, שהאמרת הוא פועל יוצא, כלומר, הפעלת את ה' לומר מאמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו], שע"י עבודתם נעשה יתרון גדול יותר שלא בערך.

ב) והנה סדר זה, שתחילה ישנו הענין דאני לדודי (את הוי' האמרת) ואח"כ נעשה הענין דדודי לי (והוי' האמירך), הוא בנוגע לכל עניני העבודה המרומזים בחודש אלול, כידוע¹⁰ (בספרי קבלה, וכן בדברי הראשונים והאחרונים בנגלה) שבר"ת דאלול מרומזים ג' הקוין תורה¹¹ עבודה¹² וגמ"ח¹³, ענין התשובה¹⁴ ולאח"ז ענין הגאולה¹⁵ (עד לגאולה

(1) פרשתנו כו, יד"ח.
 (2) חדא"ג לברכות ו, א — הובא באוה"ת פרשתנו ע' תתרנז. וראה גם ד"ה זה דאשתקד פ"ב (תו"מ סה"מ אלול ע' רנח).
 (3) שה"ש ו, ג.
 (4) הגדה של פסח פיסקא מצה זו ופיסקא ויוציאנו.
 (5) שה"ש ב, טז. וראה אוה"ת פ' ראה ריש ע' תשצא. שה"ש ע' תקמג. ד"ה דודי לי תרכ"ז בתחלתו. סד"ה אני לדודי עטר"ת. ד"ה אני לדודי ה"ש"ת פ"א. סה"ש תש"ג ע' 177. ועוד.
 (6) אבודרהם סדר תפלת ר"ה ופירושה פ"א. סדר היום (בסדר ר"ח אלול). פרי עץ חיים שער ר"ה פ"א. שער הפסוקים עה"פ. ועוד.
 (7) בראשית א, כו.
 (8) שם ב, ז.
 (9) מב, ב.
 (10) ראה לקו"ש ח"ט ע' 297 ואילך. חכ"ד ע' 177. 313 ואילך. וש"נ.
 (11) לקוטי תורה, שעה"פ וספר הליקוטים להאריו"ל משפטים כא, יג. פרי עץ חיים שם.
 (12) שער הפסוקים ופרי עץ חיים שם. אבודרהם סדר תפלת ר"ה (בשם הדרשנים). ראשית חכמה שער התשובה פ"ד. ב"ח לטור או"ח סתקפ"א (ד"ה והעבירו).
 (13) ראה ספר ערוגת הבשם ואל"י רבה (ר"ס תקפא) בשם ס' אמרכל.
 (14) ראה בעל הטורים נצבים ל, ו. ב"ח שם.
 (15) ראה פרי עץ חיים שם.

האמיתית והשלימה, שאז תהי' שירה העשירית¹⁶, ובאופן שנודה לך שיר חדש, (לשון זכר¹⁷), ובהם פועל ח"י אלול תוספת חיות, כמאמר כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו בשם חסידים הראשונים, שח"י אלול מכניס חיות בכל עניני אלול¹⁸, ובכל ענינים אלו הנה אופן העבודה וסדר העבודה הוא, שתחילה ישנו הענין דאני לדודי, ואח"כ נעשה הענין דדודי לי.

ובפרטיות יותר הרי זה קשור במיוחד עם לימוד התורה. ובהקדים מ"ש בגמרא¹⁹ על הפסוק²⁰ אדם לעמל יולד, שיש קס"ד שהכוונה היא לעמל מלאכה (שזהו העמל הקשור עם בריאת העולם), או עמל שיחה, שהו"ע עבודת התפלה נוהרי גם קס"ד בתורה הו"ע של תורה²¹, וכמבואר בארוכה במ"א²² שע"פ תורה יש מקום לומר שהכוונה היא עמל מלאכה או עמל שיחה, אך המסקנא היא שאדם לעמל יולד הו"ע עמל תורה. ועז"נ את הוי' האמרת וגו', כפי שמבאר רבינו הזקן בלקו"ת²³ בפי' את הוי' האמרת גו', שע"י שיהי' עמלו בתורה ומוציאה בפה, ממשיך מההעלם אל הגילוי דבר ה' לאמר מאמר זה. והענין בזה, דהנה אמרו רז"ל²⁴ כל הקורא ושונה הקב"ה קורא ושונה כנגדו, ונמצא, שע"י לימוד התורה שלו (קורא ושונה) ה"ה פועל על הקב"ה להיות קורא ושונה. ועי"ז נפעל גם הענין דוהוי' האמירך גו', כמבואר בלקו"ת²⁵, שיתן דיבורו לך לישא וליתן בדיבורו של מקום, כמ"ש²⁶ ואשים דברי בפיך, והיינו, שאמירת התורה ע"י האדם למטה היא באופן שזוהי האמירה של הקב"ה, דברי בפיך, וכמ"ש²⁷ תען לשוני אמרתך, אמרתך ממש, וכידוע²⁸ בענין איתמר, שזהו מלשון "איתמר" הנזכר בגמרא תמיד, שממילא איתמר ונדבר, שאין הדיבור בא מצד עצמו כלל, אלא נדבר בו דבר ה' ממילא ומאליו כו'.

ויש להוסיף, שגם הענין דאני לדודי ודודי לי (שזהו ע"ד את הוי' האמרת גו' והוי' האמירך גו') קשור במיוחד עם לימוד התורה, שהרי סיום הפסוק אני לדודי ודודי לי הוא הרועה בשושנים, ופירשו רז"ל²⁷ ששונים הלכותי של תורה, ועד שענין זה כולל גם את הגיעה

16) מכילתא בשלח טו, א. ואילך. ד"ה אר"א כל אדם לעמל נברא תרפ"ט פ"ג. פ"ו (סה"מ תרפ"ט ע' 220 ואילך. ע' 225 ואילך). לקר"ש חט"ו ע' 96 ואילך.
17) מכילתא שם. תוד"ה ה"ג ונאמר — פסחים קטז, ב.
18) ספר השיחות תש"ה ע' 122.
19) סנהדרין צט, ב.
20) תהלים קיט, קעב.
21) ראה ספר השיחות תנש"א ח"א ע' 172. ע' 207. ובכ"מ.
22) ראה אוה"ת וישב כרך ה תתקיא, א וש"נ.
23) תדבאר רפי"ח.
24) ישע"י נא, טז.
25) תהלים קיט, קעב.
26) לקו"ת פקודי ו, א.
27) זהר ח"ב כ, ב. עדר, ב. שבת ל, ב. וש"נ.

הצדקה (במעשה בפועל), שענינה להגבי' ולהקים את סוכת דוד הנופלת¹⁶ בעולם העשירי¹⁷, וזוהי ההכנה לענין דאני מדבר בנוגע לספירת המלכות (כנ"ל (ס"ה) בפירושו אני מדבר בצדקה, שע"י הצדקה נעשה אני באופן דמדבר), ולאח"ז פועל הענין דמדבר אמירתו של הקב"ה בנוגע לכל העשרה מאמרות שבהם נברא העולם.

וזהו גם מ"ש את הוי' האמרת היום גו', והיינו, שהפסוק אינו מתחיל בתיבת היום (ובאופן שמראה באצבעו ואומר היום הזה¹⁸), דקאי על ר"ה, אלא התחלת הפסוק הוא את הוי' האמרת, ורק לאח"ז נאמר היום, כי, העבודה דאת הוי' האמרת, שזהו"ע דכל הקורא ושונה הקב"ה קורא ושונה כנגדו, היא (לא רק היום הזה, אלא) ענין תמידי. וכיון שכל אחד מישראל מחוייב בלימוד התורה, ואין הקב"ה בא בטרוניא עם בריותיו¹⁹, ואינו מבקש אלא לפי כוחו²⁰, הרי מובן, שענין זה שייך גם למי שחיוב ת"ת שלו ע"פ תורה הוא פרק אחד שחרית ופרק אחד ערבית או אפילו קריאת שמע בלבד, ועי"ז מקיים (לא רק מצות לימוד התורה סתם, אלא גם) החיוב דלא ימוש ספר התורה הזה מפיק והגית בו יומם ולילה²¹. וע"ד מארז"ל²² אמרו ישראל לפני הקב"ה רבש"ע רוצים אנו ליגע בתורה יומם ולילה אבל אין לנו פנאי, אמר להם הקב"ה, קיימו מצות תפילין ומעלה אני עליכם כאילו אתם יגעים בתורה יומם ולילה (ועד שענין זה הוא לא רק באופן דכאילו כו', בכ"ף הדמיון, אלא ע"ד מ"ש רש"י בכל יום יהיו בעיניך חדשים, ללא כ"ף הדמיון).

וכל זה פועלים בחודש אלול בכלל ובח"י אלול במיוחד (שמוסיף חיות בעבודה דחודש אלול), שהעבודה בו ביום היא קבלת החלטות הטובות על כל הימים שלאח"ז, שהענין דאת הוי' האמרת, דקאי על לימוד התורה (כל הקורא ושונה כו'), יהי' בתוספת חיות, ביתר שאת וביתר עוז, במשך כל השנה כולה. ועי"ז נעשה גם הענין דהוי' האמירך, הצלחה רבה ומופלגה בלימוד התורה באופן דואשים דברי בפיך²⁴, ותען לשוני אמרתך²⁵, ועד להענין דגל עיני ואביטה נפלאות מתורתך²³, שנעשה אצלו גילוי פנימיות התורה בלימוד הנגלה, ועאכו"כ שהלכה כמותו בכל מקום²⁴, כי הלימוד הוא לאמיתתו ועל בוריו של דבר, ולכן הלכה כמותו, כיון שדן דין

116) עמוס ט, יא. 121) יהושע א, ח. מנחות צט, ב.
117) תניא אגה"ק סימן ט (קיד, א). 122) מדרש תהלים עה"פ (א, ב) כי אם
118) ע"פ לשון חז"ל — שמו"ר ספכ"ג. בתורת. 123) תהלים קיט, יח.
119) ע"ז ג, א. 124) לשון חז"ל — סנהדרין צג, ב.
120) תנחומא נשא יא. במדב"ר פי"ב, ג.

מישראל) אחריו לעיר הבירה ונכנסים להיכל המלכות ולקיתון המלך, ועד באופן שישראל ומלכא בלחודיה¹⁰⁷, שזהו מקום שאין שם מציאות אחרת חוץ מהקב"ה וישראל, כאו"א מישראל, מראשיכם שבטיכם עד חוטב עציך ושואב מימך. ובפרט בח"י אלול, כידוע מאמר כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו¹⁰⁸, שיי"ב הימים שלפני ר"ה (מח"י אלול ואילך) הם באופן דיום לחודש יום לחודש, שבכל יום צריך לתקן ולשפר ולזכך ולהעלות את החודש שלו, ונמצא, שהעבודה דח"י אלול קשורה עם עניני חודש תשרי העבר, ומזה מובן שיש לה שייכות מיוחדת עם חודש תשרי הבא, שהראש שלו הוא ר"ה, שהוא לא רק תחלת השנה, אלא ראש השנה¹⁰⁹, כמבואר בארוכה בעטרת ראש¹¹⁰ שזהו כמו הראש שבו כלולים תחילה כל אברי הגוף, וגם לאחר שכל אבר נמצא במקומו, במעלתו ובמדרגתו, ה"ה מונהג ע"י הראש, וכן הוא בר"ה, שבו מחליטים החלטות טובות, ובמילא מקבלים גם את הכתיבה וחתומה טובה לאלתר בספרן של צדיקים¹¹¹, על כל עניני השנה, כפי שנמשכים בפרטיות בכל יום ויום, ועוד זאת, שגם לאחר שכל יום נמצא במעמדו ומצבו, מעלתו ומדרגתו, ניכר בו שהוא מונהג מר"ה, ולא רק באופן של ממשלה, אלא באופן דמלכותו ברצון, מתוך רצון ותענוג, ועד לפנימיות הרצון ופנימיות התענוג, שזוהי פעולת בני"ע ע"י העבודה דר"ה בקיום הבקשה שתמליכוני עליכם (ע"י עבודת האדם, אני לדודי), שלא יהי' באופן של ממשלה, אלא באופן שמלכותו ברצון קיבלו עליהם, ברצון ותענוג.

ח) והנה אע"פ שהענין דאת הוי' האמרת היום גו' קאי על ר"ה (כנ"ל ס"ג), הרי התורה כללות ופרטות נאמרה¹¹², ובכללות יותר קאי את הוי' האמרת היום על כל יום ויום, וכמובן גם מפירוש רש"י על הפסוק היום הזה הוי' אלקיך מצוך לעשות גו' (שבהמשך לזה נאמר את הוי' האמרת היום גו'), בכל יום יהיו בעיניך חדשים, והיינו, לא רק חדשים, בכ"ף הדמיון (כמ"ש במ"א¹¹³), אלא חדשים ממש. וענין זה נמשך באופן דמצוך לעשות גו', בעשי' בפועל, וכאמור לעיל (ס"ה) שמהענין האמרת מלשון שבח שלא בערך יומשך בהאמרת מלשון אמירה ודיבור, והרי דיבורו של הקב"ה חשיב מעשה¹¹⁴, ומזה נמשך גם אצל בני"ע בענין המעשה, ואדרבה, המעשה הוא העיקר¹¹⁵, שזהו עיקר ענין

(107) ראה זהר ח"ג לב, א. ח"א רח, ב.
 (108) ספר השיחות תש"ג שבעה 5.
 (109) לקו"ת שבעה 51.
 (110) שער ר"ה בתחילתו.
 (111) ראה ר"ה טז, ב.
 (112) ראה חגיגה ו, סע"א ואילך.
 (113) שו"ע אדה"ז או"ח ס"א ס"ב. וראה ספרי ופרש"י ואתחנן ו, ו.
 (114) ראה ב"ר פמ"ד, כב.
 (115) אבות פ"א מ"ז.

בתורה ע"י השקו"ט של השונים בתורה בי"ג המדות שהתורה נדרשת בהם, כהרמז בשושנים, מה שושנה אית לה תליסר עלין כו'²⁸.

ועוד זאת, שנוסף לכך שהענין דאני לדודי ודודי לי, את הוי' האמרת גו' והוי' האמירך גו', קשור עם כללות ענין העבודה, הרי זה נוגע גם להמשכה בעולם, כי, ע"י עבודת האדם נעשה קיום ועמידת העולם, כמארז"ל²⁹ על שלשה דברים העולם עומד, הן עולם קטן זה האדם³⁰, והן העולם כפשוטו, והיינו, שאף שעולם הוא לשון העלם והסתרי³¹, הנה ע"י העבודה בג' הדברים פועלים בעולם היפך ענין ההעלם וההסתר, שזהו"ע העולם עומד, היינו, שמתגלה הענין שעליו מעלים ומסתיר ההעלם וההסתר של העולם. והענין בזה, כידוע פירוש הבעש"ט³² על הפסוק³³ לעולם הוי' דברך נצב בשמים, שדברך שאמרת כו', תיבות ואותיות אלו הן נצבות ועומדות לעולם כו' להחיותם כו', והיינו, שהמציאות של כל הענינים שישנם בעולם ומלואו, בכל סדר ההשתלשלות, היא עי"ז שנמצא בהם דברך, ועד שנמצא בהם באופן דנצב, מלשון נצב מלך³⁴, היינו, שמושל ושולט עליהם, ועד שפועל בהם ענין המלכות — מלכותו ברצון קיבלו עליהם³⁵, מתוך רצון ותענוג. וכאשר מגלים בעולם (שמצד עצמו הוא באופן של העלם והסתר) את דברך שישנו בכל עניני העולם באופן דנצב מלך, אזי נעשה קיום ועמידת העולם. וגם ענין זה קשור במיוחד עם לימוד התורה, שע"י נעשה הקיום דחוקות שמים וארץ³⁶, כמבואר בגמרא בסוגיא דמ"ת³⁷. וכמאמר רז"ל³⁸ שקוב"ה אסתכל באורייתא וברא עלמא, וכך בר נש עסיק באורייתא ומקיים עלמא, ואמרו רז"ל³⁹ תלמידי חכמים (דקאי על כל בני"ע) מרבים שלום בעולם, ועד שפועלים שלימות נעלית יותר מהשלימות דעולם על מילואו נברא⁴⁰, והיינו, לא רק תולדות מלא שנאמר בהתחלת הבריאה, אלה תולדות השמים והארץ בהבראם⁴¹, אלא גם אלה תולדות פרץ⁴², באופן דופרצת

(28) ראה הקדמת הזהר בתחילתה. פרי עץ חיים שער עולם העשי' פ"ו. לקו"ת פ' ראה לג, ד.
 (29) ירמ' לג, כה. ע"ז ג, א ובפרש"י.
 (30) אבות פ"א מ"ב.
 (31) שבת פח, א.
 (32) ראה זהר ח"ב קסא, סע"א ואילך.
 (33) ברכות סד, א.
 (34) לקו"ת שלח לו, ד. ובכ"מ.
 (35) ג (וביפ"ת שם).
 (36) שער היחוד והאמונה פרק א.
 (37) תהלים קיט, פט.
 (38) ראה זהר ח"ב קסא, סע"א ואילך.
 (39) ברכות סד, א.
 (40) ב"ר פי"ד, ז. וראה שם פי"ב, ו. פי"ג, ג (וביפ"ת שם).
 (41) בראשית ב, ד.
 (42) רות ד, יח. ב"ר פי"ב שם. שמו"ר וראה אוה"ת ויצא תלטה, ב. אוה"ת נצבים ע' א"ר.

ימה וקדמה וצפונה ונגבה⁴³, נחלה בלי מצרים⁴⁴, שלא בערך לגבי שבעת ימי הבנין, ועד שפועלים בעולם שיהיו שמים חדשים וארץ חדשה⁴⁵.

ג) **והנה** ביאור כללות הענין דאת הוי' האמרת גו' (ועי"ז) והוי' האמריך גו', יובן ע"פ תורת הבעש"ט על הפסוק⁴⁶ הוי' צלך, כפי שמביא הרה"ק רלוי"צ מבארדיטשוב⁴⁷, שהבעש"ט הי' מוכיח תמיד את העולם בזה הפסוק, ה' צלך, דהיינו, כמו שהצל עושה מה שהאדם עושה, כך הבורא כביכול עושה מה שהאדם עושה. ויתירה מזה, כתורת הרב המגיד⁴⁸ על מארז"ל⁴⁹ דע מה למעלה ממך, דע, כל מה שלמעלה, הכל הוא ממך, והיינו, שלא זו בלבד שהפעולה דלמעלה תלוי' בהקדמת פעולת האדם באופן של אתעדל"ת (הוי' צלך), אלא יתירה מזה, שכל ענין המציאות שיש למעלה, הרי זה ממך, והיינו, שהאדם למטה פועל כביכול את המציאות למעלה.

ויובן בתוספת הסברה, בהקדים, שהדרוש בלקו"ת שבו נתבאר הענין דאת הוי' האמרת גו', מתחיל בפסוק⁵⁰ היום הזה הוי' אלקיך מצוץ לעשות את החוקים האלה וגו', ומבואר בלקו"ת⁵¹ שהיום הזה קאי על ר"ה, ולכן קורין פרשה זו קודם ר"ה. ומזה מובן שגם מ"ש לאח"ז את הוי' האמרת היום גו' והוי' האמריך היום, הרי זה בהמשך להיום הזה שבפסוק שלפנ"ז, שקאי על ר"ה, ונמצא, שבר"ה נעשה הענין דאת הוי' האמרת היום והוי' האמריך גו', באופן גלוי, על כל השנה כולה. והנה, ידוע המבואר בכ"מ⁵² בנוגע לראש השנה, שאז כל הענינים חוזרים לקדמותם, מקורם ושרשם כו', ועד שלא נמצא כביכול כל ענין סדר ההשתלשלות, ובמילא לא נמצא כביכול גם ענין המלך, שהרי אין מלך בלא עם⁵³, והיינו, שכל הענינים הם באופן של הסתלקות, כפי שמבאר אדמו"ר האמצעי בארוכה בסידור בד"ה להבין ענין תק"ש ע"פ כוונות הבעש"ט ז"ל⁵⁴. ובענין זה היא פעולת איש ישראל ע"י עבודתו למטה, שיחזור ויומשך פנימיות התענוג ופנימיות הרצון, ואח"כ יומשך בפנימיות

(43) יוצא כח, יד.

(44) שבת קיח, סע"א.

(45) ע"פ ישעי' סו, כב.

(46) פרשתנו מא, ג.

(47) ר"ה. סידור האריז"ל במקומו. לקו"ת נצבים

נא, ב. ובכ"מ.

(48) תהלים קכא, ה.

(49) קדושת לוי פ' נשא. וראה גם או"ת

להה"מ סימן רסד. לקו"ת בלק ער, ג. ד"ה

דרשו שנה זו (לעיל ע'...).

(50) ע"פ ישעי' סו, כב.

(51) פרשתנו מא, ג.

(52) ראה פרי עץ חיים ושער הכוונות שער

נא, ב. ובכ"מ.

(53) בחיי וישב לח, ל. תניא שעהיוה"א

רפ"ז. ובכ"מ.

(54) ע"פ דא"ח — רמו, א ואילך.

אש המדורה, אלא) כמו אור היום, כמוכן מדרשת רז"ל⁹⁷ עה"פ, תלה הכתוב את התורה באור, לומר לך, מה אור מגין לעולם, אף תורה מגינה לעולם. ובנוגע לאור היום, איתא בתנחומא על הפסוק⁹⁸ אתם נצבים היום (דקאי על ר"ה, כמבואר בלקו"ת⁹⁸ שפרשה זו קורין לעולם קודם ר"ה, ומרומז במלת היום, דקאי על ר"ה), מה היום מאיר כו' אף אתם כו' עתיד להאיר לכם אור עולם כו' (ועד"ז במסכת סנהדרין⁹⁹). וממשך לבאר בקונטרס עץ החיים¹⁰⁰, שהשלימות דתורה היא כשישנו החיבור דנגלה דתורה (שנתלכשה בעץ הדעת) עם פנימיות התורה (עץ החיים). וענין זה שייך במיוחד לר"ה, יום ברוא אדה"ר, שזהו התיקון על פעולת אדה"ר ביום שנברא, שהפריד עץ הדעת מעץ החיים (כמבואר שם¹⁰¹).

וזוהו שהענין דאת הוי' האמרת, מלשון שבח, ועד לשבח שלא בערך, קשור במיוחד עם העבודה דכל הקורא ושונה בתורה, שהו"ע האמירה בתורה, שזהו עיקר הענין דאדם לעמל יולד, וכמבואר בתניא¹⁰² שגילוי אור א"ס ב"ה בעשרת הדברות (כללות התורה) הוא ביתר שאת וביתר עז כו', וכפי שמבאר אדמו"ר¹⁰³ (על יסוד המבואר בספרי קבלה), שב' הלשונות ביתר שאת וביתר עז קאי על חכמה ובינה, שזהו עיקר ענין המוחין.

ז) **וכל** האמור לעיל בנוגע לר"ה, קשור עם חודש אלול בכלל וח"י אלול בפרט. דהנה, ההכנה לעבודה דר"ה נעשית בחודש אלול, וממנו נכנסים לר"ה, וכפי שמבאר רבינו הזקן בלקו"ת פ' ראה (להורות שענין זה הוא באופן של ראי') דף ל"ב (אותיות לב) ענינו של חודש אלול ע"פ משל למלך שקודם בואו לעיר יוצאין אנשי העיר לקראתו ומקבלין פניו בשדה, ואז רשאיין [ומוסיף בזה כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו¹⁰⁴]: ויכולין, והיינו, שלא זו בלבד שרשאיין, שיש להם רשות על זה, אלא עוד זאת, שיכולין, כיון שניתן להם כח מיוחד על זה [כל מי שרוצה לצאת להקביל פניו [פניו דייקא, שמורה על ענין הפנימיות, וכמ"ש¹⁰⁵ לך אמר לבי בקשו פני את פניך הוי' אבקש, שהו"ע פנימיות הלב, ועד לפנימיות שבפנימיות כו'¹⁰⁶], והוא מקבל את כולם בסבר פנים יפות, ומראה פנים שוחקות לכולם. ועד שלאח"ז הולכים כולם (כל אחד ואחת

(97) סוטה כא, א.

(98) ר"פ נצבים.

(99) קי, ב.

(100) פ"ג ואילך.

(101) פ"ה.

(102) פרק נג.

(103) לקוטי לוי יצחק לתניא שם (ע' כג

ואילך).

(104) סד"ה לך אמר לבי הי"ש"ת (סה"מ

הי"ש"ת ע' 167). הי"ש"ת (סה"מ הי"ש"ת ע'

285).

(105) תהלים כז, ח.

(106) ראה לקו"ת תצא לו, ב. דרושים לשבת

שובה סו, ג ואילך. דרושים לסוכות פב, ב.

העולם כולו ניזון בזכות חנינא בני, וא"כ, חנינא בני עאכו"כ, ואעפ"כ אינו מבקש אלא בתורת צדקה. ועי"ז מעורר ופועל שיומשך לכל אחד ואחת מישראל בעבודתם הרוחנית, ולאח"ז גם בכל צרכיהם הגשמיים, מבחי' שלמעלה מכל סדר ההשתלשלות, שעז"נ⁸⁶ לך הוי' הצדקה (עי"ז שלנו בושת הפנים), כמבואר בארוכה בדרוש רבינו הזקן⁸⁷ על כתוב זה.

(ו) **ויש** להוסיף, שגם הפירוש שהאמרת קאי במיוחד על ענין התורה (כנ"ל ס"ב), קשור עם ר"ה, כפי שמבאר אדמו"ר מהר"ש בדרוש הנ"ל⁸⁸ משל שני על ענין תק"ש, מהרה"ג החסיד מוהרלו"צ ז"ל מבארדיטשוב⁸⁸, ממלך שהי' ביער, והי' לבוש בלבושים פשוטים, ואדם אחד הכירו כו' והחזירו לעיר הבירה למלכותו וכו', וכן הוא בנמשל, שבשעת מתן תורה החזיר הקב"ה את התורה על כל אומה ולשון ולא קיבלוה⁸⁹, ואנחנו בני"י קיבלנו את התורה כו'. ועי"י שתוקעין בשופר, שהוא אותו הלבוש שהי' במ"ת, כמ"ש⁹⁰ ויהי קול השופר הולך וחזק מאד, מזכירים להקב"ה שקיבלנו התורה והמלכנו אותו כו'. וזהו גם מה שהענין דתק"ש קשור עם ענין הבחירה בישראל, כמ"ש⁹¹ יבחר לנו את נחלתנו את גאון יעקב אשר אהב סלה, שהיתה במ"ת⁹², שזוהי אמנם בחירה אמיתית, אבל התגלותה היא כאשר בני"י מקבלים את התורה, שע"י מוציאים את המלך מן היער (ששם לא הי' ניכר כלל שהוא מלך, כיון שלבושיו לא היו לבושי מלכות כלל וכלל), ומביאים אותו למלכותו בעיר הבירה, ועד שנעשה הענין דמלכותו בכל משלה⁹³, בכל העולם כולו, בשמים ובארץ וכל צבאם.

וביאור ענין מעלת התורה, יובן ע"פ המבואר בקונטרס עץ החיים בתחלתו⁹⁴, על הפסוק⁹⁵ כי נר מצוה ותורה אור ודרך חיים תוכחת מוסר נולהעיר, שכללות הענין דדרך חיים ותוכחת מוסר הו"ע עבודת התשובה שבמשך הארבעים יום דחודש אלול ועשרת ימי תשובה, שהמעלה דתורה אור היא (לא רק כמו מדורה גדולה⁹⁶, שהרי גם מדורה גדולה היא במדידה והגבלה, לפי ערך כמות העצים או שאר הענינים שעל ידם נעשה

(86) דניאל ט, ז.
 (87) מאמרי אדה"ז אתהלך לאזניא ס"ע ר
 ואילך. ועם הגהות — בהקדמה לסליחות —
 מנהג חב"ד.
 (88) מספר קדושת לוי (ר"ה צו, א).
 (89) ע"ז ב, ב.
 (90) יתרו יט, יט.
 (91) תהלים מז, ה. וראה סד"ה יבחר לנו
 וקונטרס עץ החיים שם. סה"מ תרצ"ב ע' קכ
 ואילך.
 (92) ראה מגן אברהם או"ח סימן ס סק"ב.
 שו"ע אדה"ז שם סעיף ד.
 (93) תהלים קג, יט.
 (94) ע' 15.
 (95) משלי ו, כג.
 (96) ראה של"ה בתחילתו. הובא באוה"ת
 נ"ך עה"פ (ח"א ע' תקסט. ח"ג ע' אישנו).
 קונטרס עץ החיים שם. סה"מ תרצ"ב ע' קכ
 ואילך.
 תש"ג.

חור"ב, ובפנימיות שבעת ימי הבנין (ששת ימי בראשית ושבת בראשית), ועד שיומשך בעוה"ז התחתון, שבו עושים דירה לו ית"ש⁵⁵.

(ד) **וביאור** ענין את הוי' האמרת גו' והוי' האמירך גו' בפרטיות יותר, מבאר הצ"צ בדרושים שלו על הכתוב (כפי שנדפס באוה"ת⁵⁶), שבתיתב האמרת יש ג' פירושים, וסדרם מלמעלה למטה, הא', האמרת מלשון שבח, ומוסיף, שהשבח הוא שאין ערוך אליו כלל כו'⁵⁷. הב', האמרת לשון לבוש, כמ"ש במדרש⁵⁸ על הפסוק⁵⁹ ביצע אמרתו, בזע פורפירא (לבוש) דילי'. והג', האמרת לשון אמירה, שהו"ע העשרה מאמרות שבהם נברא העולם⁶⁰, שהקיום שלהם הוא ע"י לימוד התורה כנ"ל. והענין בזה (בשייכות לר"ה), דכיון שצריך להמשיך מפנימיות התענוג ופנימיות הרצון (כנ"ל ס"ג), לא מספיק שבח סתם, אלא צ"ל שבח שלא בערך, שע"י ממשיכים ממקום שאינו בערך, היינו לא סתם תענוג ורצון, אלא פנימיות התענוג ופנימיות הרצון. ולאח"ז נעשית ההמשכה בענין הלבוש, שזהו ענין המלכות שהוא עיקר ענין הלבוש, כמ"ש⁶¹ יביאו לבוש מלכות, ובנוגע להקב"ה הרי זה הענין דהוי' מלך גאות לבש⁶², שענין זה נעשה ע"י עבודת בני"י בהענין דתמליכוני עליכם⁶³, וכפי שהי' אצל אדה"ר שפעל בכל הבריאה הענין דבואו נשתחוה ונכרעה נכרעה לפני הוי' עושינו⁶⁴, ולכן, בכל שבוע ושבוע ביום הששי, יום ברוא אדה"ר, אומרים בשירו של יום (המורה על עבודת היום) הוי' מלך גאות לבש (כדברי המשנה בסוף מסכת תמיד, ובפירוש רש"י, שכבר נתבאר בגמרא ר"ה⁶⁵ הטעם למה ייחדו אלו המזמורים לאלו הימים כו', בששי שבו נשלם מעשה בראשית, ונברא האדם גם כן שמבין גדולת הבורא יתעלה, אומר ה' מלך גאות לבש), וכמו"כ פועלים בני"י ע"י עבודתם למטה בהענין דתמליכוני עליכם, והקב"ה מקבל את הכתרתו למלך, ומקבל זאת ברצון. וענין זה נמשך אח"כ בפועל בפ"י הג' דהאמרת, לשון אמירה, הן המאמר נעשה אדם בצלמנו כדמותנו, והן כל עשרה המאמרות שבהם נברא העולם, שזהו גם ענין המלכות כפי שנמשך

(55) ראה תניא פל"ו.
 (56) פרשתנו ע' תתרנו ואילך. ע' תתרטח
 ואילך. ע' תתרטט ואילך. וראה גם ד"ה את
 הוי' האמרת תר"ל.
 (57) ע"פ פרש"י חגיגה ג, א.
 (58) איכ"ר פ"ב, כא.
 (59) איכה ב, יז.
 (60) אבות רפ"ה.
 (61) אסתר ו, ח.
 (62) תהלים צג, א.
 (63) ר"ה טז, א. לד, ב.
 (64) תהלים צה, ו. פרקי דר"א פרק יא.
 זהר ח"א רכא, ב. ח"ג ס"פ אמור.
 (65) לא, א.

למטה דוקא (ששם דוקא היא תכלית העבודה לעשות לו ית' דירה בתחתונים⁵⁵, בעוה"ז התחתון שאין תחתון למטה הימנו, שלכן נקרא בשם עולם, מלשון העולם והסתר), שהו"ע הדיבור⁶⁶.

ה) **וממשיך** לבאר⁶⁷, שכדי לפעול הענין דהאמרת והאמירך בכל ג' הפירושים שישנם באותה התיבה⁶⁸, והיינו, שבענין דהאמרת לפי פ' הג', מלשון אמירה ודיבור [שבו נכלל גם הענין דלבוש מלכות (פ' הב') כפי שנמשך למטה], יהי גם הענין דהאמרת לפי פ' הא', מלשון שבח, שאין ערוך אליו כלל, הנה עז"נ⁶⁹ אני מדבר בצדקה גו', דאני קאי על ספירת המלכות (לא כמו אנכי שקאי על כתר)⁷⁰, וכדי שיהי' אני מדבר, היינו, שספירת המלכות תהי' באופן של "מדבר", כמבואר בלקו"ת במדבר⁷¹ שהו"ע ספירת הכתר [וע"ד משנת"ל (ס"ב) בענין תען לשוני אמרתך, ואשים דברי כפיך, שזהו ע"ד הלשון איתמר, שממילא איתמר ונדבר, היינו, שהדיבור בא מאליו וממילא], ה"ז בצדקה, דהיינו ע"י הצדקה.

וע"ד שמצינו בענין התפלה, שעל ידה נמשכים על הענינים, החל מהסדר דאני לדודי, שזהו שהתפלה היא סולם מוצב ארצה וראשו מגיע השמימה⁷², ועי"ז נעשה גם הענין דדודי לי, שהו"ע ההמשכה מלמעלה למטה, שזהו מ"ש במדרש⁷³ שסולם בגימטריא סיני, שזהו"ע התורה, ולאח"ז נעשית גם ההמשכה למטה בנוגע למילוי בקשת צרכיו בתפלה (שזהו ענין התפלה כפשוטה⁷⁴, אין ענין יוצא מידי פשוטו), בבני חיי ומזוני רויחא, בכתיבה וחתומה טובה לשנה טובה ומתוקה בטוב הנראה והנגלה דוקא — הנה ההקדמה לתפלה הו"ע הצדקה, כמאמר⁷⁵ יהיב פרוטה לעני והדר מצלי, דכתיב⁷⁶ אני בצדק אחזה פניך, וכפי שמבאר אדמו"ר הזקן בארוכה בהקדמה לסידור⁷⁷, ובכ"מ בארוכה ובביאור היטב.

והענין בזה, שעבודת איש ישראל למטה צריכה להיות באופן שאינו מציאות לעצמו כלל, בדוגמת העני שלית לי מגרמי כלום, ועד שנרגש אצלו שאינו אפילו בציור אדם (שמורה על ענין החשיבות), וע"ד

66 ראה זח"א פו, ב ובאור החמה ורמ"ז שם. פרדס שער כג (שער ערכי הכינויים) מערכת דבור. מאורי אור ד, ד. ובכ"מ.
67 אוה"ת שם ע' תתרע.
68 ראה לקו"ש ח"ג ע' 782. ובכ"מ.
69 ישעי' סג, א.
70 לקו"ת אמור לד, ד. שה"ש לה, ג. ובכ"מ.
71 "בהביאור ע"פ זאת חוקת התורה (פ"ב) (נח, א).
72 ויצא כח, יב. זהר ח"א רסו, ב. ח"ג שו, ב. תקו"ז תמ"ה (פג, א).
73 ב"ר פס"ח, יב. וראה אוה"ת ויצא כרך ה תתמא, ב ואילך.
74 ראה רמב"ם הל' תפלה פ"א ה"א-ב.
75 ב"ב י, א.
76 תהלים יז, טו.
77 יט, ג. כב, ד.

דברי הגמרא במסכת חולין⁷⁸ על הפסוק⁷⁹ אדם ובהמה תושיע הוי', אלו בני אדם שהן ערומין בדעת ומשימין עצמן כבהמה, והיינו, שאע"פ שכל אחד מישראל, באיזה מעמד ומצב שיהי' בהיותו נשמה בגוף, הוא בודאי בכחי' אדם, ע"ש אדמה לעליון⁸⁰, בצלמנו כדמותינו⁸¹, הנה מצד זה גופא שהוא אדמה לעליון, ה"ה בתכלית הביטול, שזהו"ע שמימים עצמם כבהמה.

וענין זה מודגש גם בר"ה, שהרי מצות היום בשופר⁸¹, שהוא מקרן של בהמה דוקא, והיינו, לפי שצ"ל קלא פנימאה דלא אשתמע⁸², אבל אעפ"כ, אין זה קול פנימי של אדם, אלא צריך לעבור ע"י קרן של בהמה דוקא, שזה מורה על ענין הביטול. ויתירה מזה, שלהיותו בביטול לגמרי, נדמה לו שנמצא במעמד ומצב בלתי רצוי כלל (אע"פ שלאמיתתו של דבר ה"ה במעמד ומצב דאדמה לעליון), כפי שמבאר אדמו"ר מהר"ש בארוכה (בדרוש לפ' כי תבוא)⁸³ בענין תקיעת שופר, ע"פ המשל בשם הבעש"ט ז"ל מבן מלך שהלך בדרך רחוקה כו', ועד ששכח גם לשון מדינתו, והתחיל לצעוק בקול פשוט, שאביו יכירו בטביעת עין דקלא. והיינו, שכאשר עושה חשבון בנפשו בנוגע לעבודתו עם גופו ונפשו הבהמית וכן בחלקו בעולם, אזי נדמה לו שהוא במעמד ומצב כאילו שכח ח"ו אפילו לשון מדינת המלך, ולכן יכול רק להרים ולהשמיע קול פשוט, שזהו קול השופר. ואעפ"כ, הנה דוקא ע"י קול פשוט זה מכיר המלך את קול בנו, ומחבקו ומנשקו וכו', אע"פ שזהו קול ללא אותיות (כיון ששכח לשון המלך). וענין זה (קול פשוט ללא אותיות) הוא גם למעליותא, כי, בר"ה נמצא המלך בדרגא שלמעלה מאותיות, ולכן לא שייך שם ענין האותיות, כי אם קול פשוט, שזהו קול השופר, כפי שמבאר אדמו"ר האמצעי בארוכה בסידור בד"ה להבין ענין תק"ש ע"פ כוונות הבעש"ט ז"ל (הנ"ל⁸⁴).

וזהו אני מדבר בצדקה, שנרגש אצל איש ישראל שהוא במעמד ומצב של עני, שלית לי מגרמי כלום, ומקבל כל עניניו באופן של צדקה, והיינו, שאף שלאמיתו של דבר יכול לתבוע ע"פ שורת הדין, כמארז"ל⁸⁴ על הפסוק⁸⁵ אבירי לב הרחוקים מצדקה, שכל העולם כולו נזונין בצדקה (בצדקתו של הקב"ה, ולא בזכות שבידן), והם נזונין בזרוע (בזכות שבידם, ובצדיקים משתעי קרא, וקרי להו רחוקים מצדקתו של הקב"ה), ועד שכל

78 ה, ב.
79 תהלים לו, ז.
80 עשרה מאמרות (לרמ"ע מפאנו) מאמר
אם כל חי ח"ב סל"ג (קצג, ב). של"ה ג, א.
כ, ב. שא, ב. ובכ"מ.
81 משנה ר"ה כו, ב. גמרא שם כז, א.
82 ראה לקו"ת נצבים מד, ב. ובכ"מ.
83 המשך וככה תרל"ז פרק ע.
84 ברכות יז, ב. (ובפרש"י).
85 ישעי' מז, יב.